

Podobieństwa i różnice programów kształcenia z teoretycznych podstaw wychowania

Aldona Molesztak

1. Wprowadzenie

Minione dwudziestolecie było okresem pełnej swobody poszukiwań badawczych, twórczych inspiracji, odkrywania oraz wyjaśniania procesów i zjawisk wychowawczych. Interesujące staje się zatem pytanie, w jakim stopniu ta swoboda poszukiwań naukowych stała się podstawą odmienności związanych ze studiowaniem teoretycznych podstaw wychowania na polskich uczelniach. Dlatego ważne jest określenie, jak jest realizowany przedmiot teoretyczne podstawy wychowania. Niniejszy artykuł ma charakter sprawozdawczy. Charakteryzuje przedmiot realizowany przez pedagogów na kierunku pedagogika różnych specjalności. Przedstawiono tu wykaz zagadnień programowych omawianych podczas zajęć, liczbę godzin przeznaczoną na przedmiot oraz literaturę obowiązkową i uzupełniającą. Zgromadzenie sylabusów z teorii wychowania, jak również teoretycznych podstaw wychowania było trudnym zadaniem. Kilka programów było udostępnionych na stronach internetowych poszczególnych uczelni: Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego i Uniwersytetu Pedagogicznego. Pozostałe programy otrzymałam od osób prowadzących wykłady, konwersatoria. Pragnę bardzo podziękować wszystkim pracownikom naukowym za udostępnienie programów, dzięki którym mogłam opracować niniejszy artykuł. Analiza treści programowych, literatury obowiązkowej oraz uzupełniającej została oparta na dziewiętnastu programach realizowanych podczas zajęć. Uzyskane programy można uznać za reprezentatywne, bowiem obejmują swoim zasięgiem cały kraj:

1. Uniwersytet Szczeciński (Cezary Henryk)
2. Uniwersytet Gdański (Piotr Bauć)
3. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski (Hanna Kędzierska)
4. Uniwersytet Adama Mickiewicza (Heliodor Muszyński)
5. Uniwersytet Mikołaja Kopernika (Agnieszka Uniewska)
6. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego (Ewa Kubiak-Szymborska, Dariusz Zajac)

7. Uniwersytet Wrocławski (Alicja Szerłağ)
8. Uniwersytet Łódzki (Joanna Michalak)
9. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Stanisław Chrobak, Dariusz Stępkowski)
10. Katolicki Uniwersytet Lubelski (Alina Rynio)
11. Uniwersytet Śląski w Katowicach (Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie – Lidia Wollman)
12. Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie (Agnieszka Sojka)
13. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi (Bogusław Śliwerski)
14. Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi (Koordynator Heliodor Myszynski)
15. Wyższa Szkoła Informatyki w Łodzi (Wydział Zamiejscowy w Bydgoszczy – Aldona Molesztak)
16. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” w Krakowie (Ewa Miśkowiec)
17. Uniwersytet Zielonogórski (Inetta Nowosad)
18. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach (Małgorzata Strzelec)
19. Uniwersytet Pedagogiczny KEN w Krakowie (Ireneusz Kawecki)

Jednostki organizacyjne, w których uprawia się teoretyczne podstawy wychowania, są różnorodne. Na dwóch uczelniach funkcjonują samodzielne Katedry Teorii Wychowania (UŁ, US). Na Uniwersytecie Gdańskim przedmiot realizuje się w Zakładzie Teorii Wychowania, w którym wyodrębniono Pracownię Podstaw Wychowania. Na dwóch następnych uczelniach istnieje Zakład Teorii Wychowania i Pedagogologii, w skład którego wchodzi Pracownia Teorii Wychowania (UZ) i Zakład Teorii Wychowania i Deontologii Nauczycielskiej (UKW). Na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika funkcjonuje Katedra Teorii Opieki i Wychowania, w ramach której istnieje Pracownia Teorii Wychowania. Natomiast na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym Jana Kochanowskiego w Kielcach znajduje się Zakład Pedagogiki Ogólnej i Teorii Wychowania. Na pozostałych uczelniach teoretyczne podstawy wychowania są realizowane przez pracowników różnych katedr i zakładów, jak na przykład: Katedra Kulturowych Podstaw Wychowania (WSF-P), Zakład Podstaw Wychowania i Opieki (UAM), Katedra Pedagogiki Chrześcijańskiej (KUL), Zakład Pedagogiki Społecznej (UWr), Katedra Podstaw Pedagogiki Ogólnej i Katedra Historii Wychowania i Dziejów Oświaty (UKSW), Katedra Pedagogiki Ogólnej i Myśli Pedagogicznej (WSP ZNP), Katedra Pedagogiki i Studiów Edukacyjnych (WSI). Na piętnastu uczelniach przedmiot jest realizowany pod nazwą teoretyczne podstawy wychowania, a na trzech nosi nazwę teoria wychowania.

W internecie znalazłam program przedmiotu koncepcje i praktyki wychowania, prowadzonego przez Ireneusza Kaweckiego. Przedmiot ten widnieje na stronie Uniwersytetu Pedagogicznego KEN w Krakowie w Instytucie Matematyki. Należy on do grupy przedmiotów kształcenia nauczycielskiego. Zwróciłam na niego uwagę ze względu na podejmowaną tematykę, która obejmuje problemy z teorii wychowania oraz literaturę, zgodną z propozycjami programowymi pozostałych uczelni. Autor programu jest pracownikiem zatrudnionym na Wydziale Pedagogicznym. Niestety, w strukturze tego wydziału nie istnieje zakład czy pracownia teorii wychowania. W programie Kaweckiego występują zagadnienia wychowania, teleologiczne, aksjologiczne oraz prakseologiczne podstawy wychowania. Autor pomija zatem kwestie teorii wychowania i jej miejsca w systemie nauk o wychowaniu.

2. Liczba godzin

Realizacja poszczególnych zagadnień wiąże się z liczbą godzin obowiązujących na poszczególnych uczelniach. Okazuje się, że teoretyczne podstawy wychowania na studiach stacjonarnych są realizowane podczas 60 godzin wykładów i ćwiczeń na jednastu uczelniach, 45 godzin – na dwóch, 30 godzin – na czterech uczelniach i 21 godzin – na 1 uczelni.

3. Treści programowe teoretycznych podstaw wychowania

Założeniem niniejszej części jest przedstawienie zróżnicowania programów z teoretycznych podstaw wychowania. W celu analizy treści nie stosowano podziału na wykłady i konwersatoria. Między programami istnieje wybiórcze zróżnicowanie, bowiem w każdej propozycji są dostrzegalne bloki tematyczne. Różnice polegają na kolejności podejmowanych zagadnień oraz proponowanych zagadnieniach szczegółowych. Niektóre zespoły realizują tematy niewystępujące w programach innych uczelni. Przykładem jest program Piotra Baucia z Uniwersytetu Gdańskiego, który zabierając głos w dyskusji, stwierdził, że duże znaczenie ma sformułowanie programowego i ideowego celu realizacji przedmiotu. Autor odwołał się do przedmiotów „spokrewnionych” z teorią wychowania, takich jak współczesne nurty wychowania, nurty i kierunki wychowania, ideologie wychowania. Ponadto stwierdził, że należałoby usytuować przedmiot główny i „spokrewnione” przedmioty w kontekście pięcioletniego (3 + 2) cyklu kształcenia pedagogów. Bauć wyróżnił siedem propozycji ideologiczno-dydaktycznych:

- teoria wychowania jako przedmiot równorzędny (autonomiczny) do pedagogiki ogólnej i dydaktyki, realizowany we wspólnym kontekście dydaktycznym;
- teoria wychowania jako przedmiot włączony do pedagogiki ogólnej;
- teoria wychowania jako swoisty wstęp do przedmiotów „spokrewnionych”;
- teoria wychowania jako przedmiot włączony na przykład do współczesnych nurtów wychowania;
- teoria wychowania jako przedmiotowa i teoriopoznawcza analiza i interpretacja naukowych (teoretycznych) koncepcji wychowania;
- teoria wychowania z eksplikowaną bazą założeń epistemologicznych (np. społeczno-regulacyjnych bądź personalistyczno-hermeneutycznych) jako krytyczno-interpretacyjna analiza różnorodnych ofert i koncepcji wychowania;
- teoria wychowania jako naczelną nauką pedagogiczną kreującą światopoglądowo-semantyczny obraz świata sensów i wartości wychowania (wychowawczych).

Takie podejście doprowadziło do przygotowania dwóch propozycji treści programowych. W pierwszej występuje większość podstawowych zagadnień z zakresu teorii wychowania, w drugiej treści programowe ukazano w ujęciu kulturoznawczym.

Propozycja w ujęciu kulturoznawczym zakłada społeczno-regulacyjną teorię kultury jako podstawę epistemologiczno-metodologiczną badań w naukach społecznych i humanistycznych. Jeśli studenci nie zostali wcześniej z nią zapoznani, to konieczne jest wprowadzenie w tę teorię. Jest to odmienna propozycja realizacji; odrębne miejsce zajmują w niej tematy charakteryzujące teorię wychowania. Do głównych działów realizowanych podczas zajęć należą: 1) Dziedzictwo po rozdarciu Pedagogiki; 2) Kry-

teria podziału: teoria kształcenia i teoria wychowania; 3) Dziedziny wychowania a sfery i dziedziny kultury symbolicznej, do uczestnictwa w których wdraża wychowanie; 4) Kultura pedagogiczno-dydaktyczna (badania) a teoria wychowania; 5) Wychowanie naturalne/potoczne jako praktyka nieodczarowana; 6) Skąd się bierze wiedza wychowania? Wychowanie instytucjonalne, wychowanie magiczne, wychowanie potoczne; 7) Ład edukacyjny, czyli świat w porządku pedagogicznych norm i dyrektyw.

W pierwszej propozycji treści programowych odmiennością jest wystąpienie następujących tematów: *Reklama jako forma kreacji zachowań konsumpcyjnych, Wychowanie wobec rzeczywistości multimedialnej*. Są to propozycje, które nie występują w innych programach. W kilku programach – nie tylko u Baucia – występuje propozycja analizy tematów: *Pedagogiczne aspekty kultury masowej, Kultura popularna i jej wartości, Konsumpcyjny styl życia w społeczeństwach postindustrialnych*. Alina Rynio (KUL) podejmuje temat współczesnej kultury w wychowaniu młodzieży. Zagadnienie kultury popularnej jako czynnika socjalizacji jest także przedmiotem rozważań Lidii Wollman (UŚ, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie).

Rynio poza ogólnymi zagadnieniami dotyczącymi teorii wychowania realizuje kwestię *Wychowania dla człowieczeństwa w założeniach systemowych pedagogiki personalistycznej*. Okazuje się, że to zagadnienie porusza także Bauć, proponując studentom temat *Wychowania personalistycznego i pedagogiki filozoficznej*.

Czasami autorzy podejmują pojedyncze tematy, takie jak: *Uspołecznienie czy rywalizacja. Antynomie wychowania, Rola samowychowania w wychowaniu społeczno-moralnym, praca nad charakterem, Edukacja globalna, regionalna, elastyczna, Praca wychowawcza z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych i jego rodziną*.

Analiza zebranego materiału, obejmującego programy, doprowadziła do wyróżnienia pięciu działów tematycznych, w których występuje dwadzieścia sześć bloków tematycznych różniących się liczbą proponowanych zagadnień. Można wyróżnić następujące działy i bloki tematyczne:

I Teoria wychowania i jej miejsce w naukach o wychowaniu

1. Odmiany wiedzy o wychowaniu a wielość języków pedagogów: potoczne teorie wychowania a teoretyczna refleksja nad wychowaniem. Teorie naukowe i ich orientacje.
2. Teoria wychowania jako subdyscyplina pedagogiki. Geneza i rozwój teorii wychowania. Stan rozwoju polskiej teorii wychowania (krytyka). Różnice podejść wśród polskich naukowców do teorii wychowania: podejście socjologiczne, podejście normatywne, podejście psychologiczne, podejście eklektyczne.
3. Analiza porównawcza teorii wychowania. Podobieństwa i różnice dawnych i współczesnych teorii wychowania (np. Jan Amos Komeński, J. Zamoyska. S. Hessen, L. Jeleńska, R. Guardini, M. Grzegorzewska, J. Korczak, J. Dewey, A. Kamiński, S. Kunowski, T. Kukołowicz, A. de Tchorzewski, M. Łobocki, L. Giussani, 9. J. W. Dawid, M. Vidal, W. Brezinka i in.).
4. Współdziałanie teorii wychowania z innymi dziedzinami i dyscyplinami stanowiącymi podstawy wychowania. Psychologia ogólna, rozwojowa, społeczna i wychowawcza. Socjologia ogólna i socjologia wychowania. Historia wychowania i pedeutologia. Antropologia filozoficzna, aksjologia i etyka.
5. Metodologiczne problemy teorii wychowania.

II Wokół istoty wychowania jako podstawowej kategorii pojęciowej

6. Istota wychowania. Etymologia terminu wychowanie w języku polskim Współczesne nurty w wychowaniu. Wychowanie a socjalizacja, inkulturacja, akulturacja i autokulturacja. Wychowanie według koncepcji humanistycznej i pedagogicznej;

- behawiorystycznej i psychospołecznej. Zjawiska przemian w wychowaniu. Klasyfikacje definicji wychowania. Życie bez wychowania i inne podejścia alternatywne – między utopią a sensownym sprzeciwem.
7. Dylematy i kontrowersje wokół wychowania okresu przemian (wychowanie w obliczu globalizacji, wychowanie do demokracji, wobec idei wspólnotowości, wychowanie a wielokulturowość). Demokracja w edukacji czy edukacja dla demokracji. Edukacja globalna, regionalna, elastyczna.
 8. Modele wychowania (według Sanera: podporządkowania, równoważności, względnej niezależności – autonomii).
 9. Pojęcie pseudowychowania i odmiany pseudowychowania. Wychowanie skuteczne, wychowanie nieskuteczne, wychowanie błędne. Nieskuteczność wychowania a błąd w wychowaniu. Skutki błędu w wychowaniu (doraźne, odległe w czasie). Zachowania błędne. Wychowanie a opór. Przemoc i swoboda w wychowaniu.
 10. Podmiotowość w wychowaniu. Podmiotowość w wybranych teoriach wychowania. Podmiotowość a przedmiotowość wychowanka jako problem teorii wychowania. Akceptacja, empatia, autentyzm, szacunek i aktywność wychowanka jako podstawa podmiotowości w relacjach N – U. Dylematy związane z wolnością i odpowiedzialnością w wychowaniu. Ukryte programy działania. Strategie „przetrwania”.
 11. Dziedziny wychowania i ich teorie. Wychowanie umysłowe, religijne i społeczne, seksualne, ekologiczne, wychowanie przez pracę. Wychowanie moralne – mój i nasz świat moralny, rola sumienia w rozwoju autonomii, wolność a autonomia, konflikty skal wartości, kryzys autonomii (cierpienie, zło, patologie). Wychowanie patriotyczne (obywatelskie) – wieloznaczność pojęcia ojczyzny, ojczyzna jako element kultury narodowej, wychowanie patriotyczne a (i) wychowanie obywatelskie (państwowe) w nowej rzeczywistości społecznej. Wychowanie estetyczne – koncepcje przeżycia estetycznego, teoria wychowania estetycznego jako dziedzina intelektualnego pogranicza, wychowanie estetyczne jako wychowanie całego człowieka, nauczyciel i sztuka. Wychowanie zdrowotne – podejście antropologiczne i aksjologiczne do wychowania zdrowotnego, wychowanie zdrowotne wobec potrzeb społecznych, nauczyciel kultury fizycznej i sportu.

III Antropologiczne, aksjologiczne i teleologiczne podstawy wychowania

12. Antropologiczne, aksjologiczne i teleologiczne podstawy wychowania. Rola wartości w wychowaniu. Wartości a prawomocność wychowania. Poziomy osobowej wrażliwości aksjologicznej i etapy osiągania kompetencji aksjologicznych. Cele wychowania – o istocie, źródłach stanowienia i potrzebie formułowania celów wychowania. Taksonomia i operacjonalizacja – między teorią a praktyką. Ideały i wzory osobowe w wychowaniu. Odmienność źródeł stanowienia celów. Koncepcje człowieka a cele wychowania.
13. Modele przekazu kultury. Teorie i typologie wartości. Wartości w kulturze nowoczesnej i ponowoczesnej. Kultura popularna i jej wartości. Konsumpcyjny styl życia w społeczeństwach postindustrialnych. Nowoczesne a ponowoczesne wzory osobowe. Naturalistyczne i socjologiczne źródła celów wychowania. Wychowanie wobec rzeczywistości multimedialnej.
14. Współczesna kultura a wychowanie. Kultura popularna jako czynnik socjalizacji. Transmisja wartości i stylów życia kultury popularnej w środowisku wychowawczym. Kultura popularna jako czynnik socjalizacji. Reklama jako forma kreacji zachowań konsumpcyjnych. Pedagogiczne aspekty kultury masowej. Edukacyjny wpływ mediów – potrzeba oraz sposoby modyfikowania tego wpływu.

IV Prakseologiczne podstawy wychowania

15. Procesy i sytuacje wychowawcze – istota i struktura. Dynamika procesu wychowawczego. Obiektywny i subiektywny wymiar procesu wychowania. Rola doświadczenia wychowanka w procesie wychowania. Rozumienie skuteczności wychowawczej. Interakcja wychowawcza, jej istota i warunki. Tworzenie czy przekształcanie sytuacji. Obiektywny i subiektywny obraz sytuacji wychowawczych.
16. Zasady wychowania. Klasyfikacje zasad.
17. Metody wychowania – klasyfikacja i charakterystyka. Kryteria doboru metod. Warunki skuteczności metod wychowania i możliwości ich stosowania. Metoda wychowania bez porażek. Techniki oddziaływań wychowawczych.
18. Skuteczność wychowania, istota i pomiar.

V Środowiska społeczne jako podstawowe podmioty wychowawcze

19. Rodzina jako podstawowe środowisko socjalizujące i wychowujące.
20. Praca wychowawcza z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych i jego rodziną.
21. Szkoła jako intencjonalne środowisko wychowawcze, zadania wychowawcze szkoły. Miejsce i funkcje szkoły we współczesnym systemie społecznym – pomiędzy konserwatyzyzmem a liberalizmem. Tworzenie klimatu wychowawczego w szkole. Dyscyplina i kierowanie klasą. Modele dyscypliny. Podejścia i procedury kierowania klasą. Wychowawcze i antywychowawcze funkcje oceny szkolnej. Ocena z zachowania jako narzędzie restrykcji czy wychowania? Nauczanie, uczenie się we współpracy w klasie szkolnej, aspekty wychowawcze. Wychowanie do demokracji i przez demokrację. Samorządność w klasie i szkole. Granice wpływu podmiotów wychowawczych na procesy edukacyjne i ich poszerzanie.
22. Grupy rówieśnicze i mechanizmy subkultur. Modyfikowanie aktywności uczniów w podkulturach młodzieżowych.
23. Pozaszkolne instytucje wychowawcze i resocjalizacji. Instytucje upowszechniania kultury – współpraca ze szkołą. Wychowawcza praca szkoły poza szkołą. Współpraca szkoły z pozaszkolnymi instytucjami wychowawczymi.
24. Kompetencje nauczyciela – wychowawcy i jego odpowiedzialność. Etyczne i prawne aspekty profesjonalnej roli nauczyciela. Osobiste koncepcje pedagogiczne nauczyciela. Nauczycielskie samospelniające się przepowiednie. Wychowawca i zakresy jego odpowiedzialności.
25. Współczesne wyzwania wychowania i jego dylematy. Wychowanie a przemiany współczesnego świata. Zagrożenia rozwoju i wychowania człowieka. Zjawisko przemocy w wychowaniu. Patologie społeczne a wychowanie.
26. Trudności wychowawcze – przejawy, przyczyny i sposoby zapobiegania.

Analizowane programy z pierwszego działu podejmują hasła związane z usytuowaniem teorii wychowania wśród innych nauk. Ukazują one pluralizm pedagogiczny, wielość teorii i różnorodność znaczeń. Drugim znaczącym działem jest hasło wychowanie, będące przedmiotem teorii wychowania, i jego antynomie. Są tu realizowane tematy z zakresu pojęcia i istoty wychowania, pseudowychowania, podmiotowości oraz dziedzin wychowania. Kolejny dział to antropologiczne, aksjologiczne i teleologiczne podstawy wychowania. Do nowych zagadnień teorii wychowania zaliczyłabym reklamę jako formę kreacji zachowań konsumpcyjnych, chociaż kwestia ta już dawno jest poruszana przez psychologię społeczną, oraz edukacyjny wpływ mediów – potrzebę oraz

sposoby modyfikowania tego wpływu. Prakseologiczne podstawy wychowania, procesu i sytuacji wychowawczych, metod, technik i zasad wychowania to kolejna grupa zagadnień. Można zauważyć, że tu tematyka nie uległa dużym zmianom. Wszyscy poszukujemy skutecznych metod wychowawczych, ale nie jest to łatwe zadanie. Jednak z drugiej strony najwięcej poradników dla rodziców i nauczycieli podejmuje właśnie kwestię metod wychowawczych. Istnieje więc duża potrzeba tego typu rozważań. Ostatni dział to środowiska społeczne jako podstawowe podmioty wychowawcze obejmujące rodzinę, szkołę, grupy rówieśnicze oraz mass media. Swoiste miejsce zajmują hasła dotyczące deontologii nauczycielskiej. Problematyka zawarta w tym dziale najbardziej się zmieniła. Sytuacja ta wiąże się z pojawieniem się wielu nowych problemów wychowawczych lub też nasileniem starych, takich jak rozpad więzi społecznych czy zwiększenie liczby wychowanków z trudnościami wychowawczymi czy rodziców niewydolnych wychowawczo.

Tabela 1. Zestawienie najczęściej proponowanych prac

Pozycja literatury	Częstość proponowania pracy jako lektury obowiązkowej	Częstość proponowania pracy jako lektury uzupełniającej	Razem
1. Brezinka M., Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych, Kraków: Wyd. WAM 2005.	6	1	7
2. Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty, tom 1–4, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk: GWP 2007.	6	2	8
3. Gurycka A., Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa: PWN 1979.	6	1	7
4. Górniewicz J., Teoria wychowania, Olsztyn: Wyd. Olsztyńskiej Szkoły Wyższej 2008.	6	2	8
5. Konarzewski K., Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych, Warszawa: PWN 1987.	7	4	11
6. Kubiak-Szyborska E., Zając D., Wokół podstawowych zagadnień teorii wychowania, Bydgoszcz: Wyd. WERS 2002.	5	1	6
7. Kubiak-Szyborska E., Zając D., Podstawowe problemy teorii wychowania. Kontekst współczesnych przemian, Bydgoszcz: Wyd. WERS, 2006.	3	1	4
8. Pedagogika. Podręcznik akademicki, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa: PWN 2004.	13	2	15
9. Łobocki M., Wychowanie moralne w zarysie, Kraków: Impuls 2007.	4	2	6
10. Łobocki M., Teoria wychowania w zarysie, Kraków: Impuls 2007.	14	1	15
11. Nowak M., Teorie i koncepcje wychowania, Warszawa: Wyd. Akademickie i Profesjonalne 2008.	5	2	7
12. Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu, t. 1, red. B. Śliwerski, Gdańsk: GWP 2006.	7	4	11
13. Śliwerski B., Współczesne teorie i nurty wychowania, Kraków: Impuls 2001.	9	2	11
14. Współczesne konteksty wychowania, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz: Wyd. WERS 2002.	9	1	10

4. Publikacje naukowe

Moja uwaga skoncentrowała się przed wszystkim na pracach, które były najczęściej wyróżniane przez autorów programów teorii wychowania. Tabela 1 zawiera zestawienie literatury proponowanej studentom. Okazuje się, że można wyróżnić czternaście prac, które są polecane studentom przez większość autorów zarówno w zestawie lektury obowiązkowej, jak i uzupełniającej. Na pierwszym miejscu znajduje się *Teoria wychowania w zarysie* Mieczysława Łobockiego. Dwie kolejne prace znane pedagogom to *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu* Bogusława Śliwerskiego oraz *Pedagogika. Podręcznik akademicki* autorstwa Zbigniewa Kwiecińskiego i Bogusława Śliwerskiego. Dużym powodzeniem mimo upływu lat cieszy się praca Krzysztofa Konarzewskiego *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*. Warto też przywołać wielokrotnie cytowaną w literaturze pracę Marii Dudzikowej i Marii Czerepaniak-Walczak *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty*. Znaczące miejsce zajmuje także opracowanie Andrzeja de Tchorzewskiego *Współczesne konteksty wychowania*. Wyróżnione prace są proponowane przez większość autorów studentom do analizowania teoretycznych podstaw wychowania. Pozostała literatura jest proponowana od pięciu do dziewięciu razy. Uzupełniająca literatura jest bardzo obszerna, ale także ona jest obecna w programach. Jednak jest ona znacznie bardziej zróżnicowana, ze względu na problematykę podejmowaną na zajęciach.

4.1. Literatura podstawowa

- Ablewicz K., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej*, Kraków: Wydawnictwo UJ 2003.
- Berger P. L., Luckmann T., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, przeł. J. Niżnik, Warszawa: PIW 1983.
- Brezinka M., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2005.
- Chalas K., *Wychowanie ku wartosciom. Elementy teorii i praktyki*, Lublin – Kielce: Jedność 2003.
- Cialdini R., *Wywieranie wplywu na ludzi. Teoria i praktyka*, przeł. B. Wojciszke, Gdańsk: GWP 2009.
- Człowiek – wychowanie – kultura. *Wybór tekstów*, red. F. Adamski, Kraków: WAM 1993.
- Dąbrowska T. E., Wojciechowska-Charlak B., *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1996.
- Deklaracja o Wychowaniu Chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Rzym 1965, Poznań: Pallotinum, s. 313–324.
- Edukacja ku wartosciom*, red. A. Szerlag, Kraków: Impuls 2004.
- Filek J., *Pytanie o istotę wychowania*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 4.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek w praktyce*, przeł. A. Makowska, E. Sujak, Warszawa: PAX 1994.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, przeł. D. Szafrąńska-Poniewierska, Warszawa: PAX 2007.
- Górniewicz J., *Teoria wychowania*, Olsztyn: Wydawnictwo Olsztyńskiej Szkoły Wyższej 2008.
- Gurycka A., *Błąd w wychowaniu*, Warszawa: PWN 1990.
- Gurycka A., *O sztuce wychowywania. Dla wychowawców i nauczycieli*, Warszawa: Wydawnictwa CODN 1997.

- Gurycka A. *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*, Warszawa: PWN 1979.
- Hankała A., *Nauczanie i wychowanie jako stymulacja rozwoju człowieka*, Warszawa – Kraków: Impuls 2004.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika ogólna*, Warszawa: WAiP 2008.
- Illich I., *Spoleczeństwo bez szkoły*, przeł. F. Ciemna, Warszawa: PIW 1976.
- Jundziłł I. *Nagrody i kary w wychowaniu*, Warszawa: Nasza Księgarnia 1980.
- Karkowska M., Czarnecka W., *Przemoc w szkole*, Kraków: Impuls 1994.
- Konarszewski K., *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*, Warszawa: PWN 1987.
- Kubiak-Szymborska E., Zajac D., *Podstawowe problemy teorii wychowania. Kontekst współczesnych przemian*, Bydgoszcz: WERS 2006.
- Kubiak-Szymborska E., Zajac D., *Wokół podstawowych zagadnień teorii wychowania*, Bydgoszcz: WERS 2002.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1997.
- Kunowski S., *Problematyka współczesnych systemów wychowania*, Kraków: Impuls 2000.
- Kwaśnica R., *Dwie racjonalności w wychowaniu. Od filozofii sensu ku pedagogice ogólnej*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSWE 2007.
- Kwieciński Z., Witkowski L., *Ku pedagogii pogranicza*, Toruń: Wydawnictwo UMK 1990.
- Kwieciński Z., *Tropy – ślady – próby. Szkice z pedagogii pogranicza*, Poznań – Olsztyn: Edytor 2000.
- Łobocki M., *ABC wychowania*, lublin: Wydawnictwo UMCS 2003.
- Makowska J., *Normalni inaczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 2.
- Meyer M., *Przemoc na terenie szkoły w Niemczech*, „Wychowanie na co Dzień” 1995, nr 10/11, s. 10–11.
- Miller R., *Socjalizacja – wychowanie – psychoterapia*, Warszawa: PWN 1981.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, Warszawa.
- Meighan R., *Edukacja elastyczna. Jutro Twojego dziecka decyduje się dzisiaj*, przeł. A. Nalaskowski, Toruń: Wydawnictwo Stowarzyszenie Nasza Szkoła 1991.
- Melosik Z., *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*, Toruń – Poznań: Edytor 1995.
- Muszyński H., *Wychowanie moralne w zespole*, Warszawa: PZWS 1974.
- Mysliciele o wychowaniu*, t. 1, red. C. Kupisiewicz, I. Wojnar, Warszawa: POW 1996, s. 145–158, 277–294, 437–463.
- Nalaskowski A., *Edukacyjny show*, Kraków: Impuls 1998.
- Nalaskowski A., *Przestrzenie i miejsca szkoły*, Kraków: Impuls 2002.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: WAiP 2008.
- Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, t. 1, red. B. Śliwerski, Gdańsk: GWP 2006.
- Petrykowski P., *Edukacja regionalna. Problemy podstawowe i otwarte*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2003.
- Petrykowski P., *Podstawy teorii wychowania. Wprowadzenie w problematykę*, Włocławek: WSHE 2003.
- Petrykowski P., *Wprowadzenie do podstaw teorii wychowania*, Toruń: Wydawnictwo UMK 1999.
- Praca – Etos – Wychowanie*, red. E. Konovaluk, M. Nowak, Biała Podlaska: PWSZ 2007.

- Prekop J., *Mały tyran*, Warszawa: Jacek Santorski & Co. Agencja Wydawnicza 1993.
- Pyżalski J., *Nauczyciele – uczniowie: dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie*, Kraków: Impuls 2007.
- Rynio A., *Podmiotowość w edukacji*, „*Dydaktyka Literatury*”, t. XXV, Uniwersytet Zielonogórski, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Oddział w Poznaniu, 2005, s. 161–176.
- Rynio A., *Przykład niezwykłego Etosu Pedagogicznego (ks. Luigo Giussani, 1922–2005)*, w: *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia Zagrożenia i wyzwania*, t. 2, red. M. Plopa, Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej 2007.
- Rynio A., *Spotkanie i dialog w komunikacji interpersonalnej w świetle personalistycznej filozofii Wojciecha Chudego*, w: *Wartości w komunikowaniu*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, Toruń: Adam Marszałek 2009.
- Rynio A., *Szkoła w wychowaniu moralnym*, „*Roczniki Nauk Społecznych*” 1996, t. XXIV, z. 2.
- Rynio A., *Wolność a wychowanie. Poszukiwanie rozwiązań prakseologicznych*, „*Roczniki Nauk Społecznych*” 2006, t. XXXIV, z. 2.
- Schoenebeck H., *Antypedagogika w dialogu. Wprowadzenie w rozmyślenia antypedagogiczne*, Toruń: Wyd. UMK 1991.
- Schulz R., *Antropologiczne podstawy wychowania*, Warszawa: Semper 1996.
- Stare i nowe dylematy teorii wychowania*, red. J. Górniewicz, Toruń: Adam Marszałek 1993.
- Szewczak I., *Cele wychowania chrześcijańskiego według W. Brzezinki*. W: *Wychowanie chrześcijańskie. Między tradycją a współczesnością*, red. A. Rynio, Lublin: KUL 2007, s. 160–168.
- Śliwerski B., *Program wychowawczy szkoły*, Warszawa: WSiP 2002.
- Śliwerski B., *W poszukiwaniu istoty wychowania*, „*Nowa Szkoła*” 1998, nr 8.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków: Impuls 2001.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać?*, Warszawa: ATK 1993.
- Tchorzewski A., *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, Bydgoszcz: Wydawnictwo_WSP 1994.
- Teoria wychowania. Wybrane zagadnienia*, red. T. Kukołowicz, Stalowa Wola, FU 1996.
- Współczesne konteksty wychowania*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz: WERS 2002.
- Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty*, t. 1–4, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk: GWP 2007.
- Wychowanie człowieka otwartego. Rola „Zmysłu religijnego” Ligi Giussaniego w kształtowaniu osoby*, red. A. Rynio, Kielce: Jedność 2001.
- Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków: Wydawnictwo 2001.
- Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*, red. T. Szkudlarek, B. Śliwerski, Kraków: Impuls 1993.
- Znaniecki F., *Socjologia wychowania*, t. 1, Warszawa: PWN 1973.

4.2. Literatura uzupełniająca

- „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania*” 1997, t. XIII, Toruń: UMK.
- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, Warszawa: PWN 1985.
- Ajdukiewicz K., *Logika pragmatyczna*, Warszawa: PWN 1974.

- Akty semiotyczne, ich wytwory i mechanizmy*, red. I. Kurcz, J. Bobryk, Warszawa: Polskie Towarzystwo Semiotyczne 1992.
- Alternatywy myślenia o/dla edukacji*, red. Z. Kwieciński, Warszawa: IBE 2000.
- Antropologiczne podstawy wychowania*, wybór R. Schulz, Warszawa: Żak 1996.
- Arendt H., *Kryzys edukacji*, przeł. M. Godyń, w: *idem, Między czasem minionym a przyszłym*, przeł. M. Godyń, W. Madej, Warszawa: Fundacja Aletheia 1994.
- Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa: PWN 1987.
- Arystoteles, *Polityka*, w: *Dzieła wszystkie*, t. VI, przeł. L. Piotrowicz, Warszawa: PWN 2001.
- Austin J. L., *Mówienie i poznawanie*, przeł. B. Chwedeńczuk, Warszawa: PWN 1993.
- Bachelard G., *Filozofia, która mówi nie. Esej o filozofii nowego ducha w nauce*, przeł. J. Budzyk, Gdańsk: słowo/obraz terytoria 2000.
- Bagrowicz J., *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży. Scripta Theologica Thoruniensia*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2006.
- Bagrowicz J., Jankowski S., *Pan Bóg twój, wychowuje ciebie. Studia z pedagogiki bliższej*, Toruń: Wydawnictwo UMK 2005.
- Banaszak G., Kmita J., *Společno-regulacyjna koncepcja kultury*, Warszawa: Instytut Kultury 1994.
- Bauman Z., *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 2.
- Bauman Z., *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*, Kraków: Znak 2007.
- Benner D., *Edukacja jako kształcenie i kształtowanie. Moralność, kultura, demokracja, religia*, przeł. Dariusz Stępkowski SDB, Warszawa: Wyd. UKSW 2008.
- Bernstein B., *Odtwarzanie kultury*, przeł. E. Neyman, Warszawa: PIW 1990.
- Bińczycka J., *Między swobodą a przemocą w wychowaniu*, Kraków: Impuls 1997.
- Bliskie i dalekie cele wychowania*, red. D. Sulewska, Warszawa: PWN 1987.
- Borowicz R., *Socjalizacja – czym jest?*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania” 1997, t. XIII, Toruń: UMK.
- Brühlmeier A., *Edukacja humanistyczna*, przeł. Iwona Pańczakiewicz, red. B. Śliwerski, Kraków: Impuls 2000.
- Brzezinka W., *Wychowywać dzisiaj. Zarys problematyki*, Kraków: WAM 2007.
- Chętkowski D., *l. d. d. w. Osierocona generacja*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2004.
- Chętkowski D., *Z budy. Czy spuścić uczniów z łańcucha?*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2003.
- Cichoń W., *Aksjologiczne podstawy teorii wychowania*, Kraków: Wydawnictwo UJ 1980.
- Cichoń W., *Wartości, człowiek, wychowanie*. Kraków: Wydawnictwo UJ 1996.
- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*, Gdańsk: GWP 2006.
- Dąbrowska T. E., Wojciechowska-Charlak B., *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1997, s. 11–26.
- Debesse M., *Etapy wychowania*, Warszawa: Żak 1996.
- Debesse M., Mialaret G., *Rozprawy o wychowaniu*, Warszawa: PWN 1988.
- Dejnarowicz W., *Sytuacje i procesy wychowawcze w klasie szkolnej*, Warszawa: WSiP 1982.
- Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie*, red. H. Kwiatkowska, Z. Kwieciński, Toruń: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne 1996.
- Dewey J., *Demokracja i wychowanie. Wprowadzenie do filozofii wychowania*, r. VII, 1–4, przeł. Z. Doroszowa, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum 1972.

- Dudzikowa M., *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia. Eseje etno-pedagogiczne*, Kraków: Impuls 2001.
- Dudzikowa M., *Praca młodzieży nad sobą*, Warszawa: TERRA 1993.
- Dziewiecki M., *Komunikacja wychowawcza*, Kraków: SALWATOR 2005.
- Dziewiecki M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, Kraków: RUBIKON 2003.
- Edukacja ku wartościom*, red. A. Szelaż, Kraków: Impuls 2004.
- Edukacja kulturalna w społeczeństwie obywatelskim*, red. J. Żebrowski, Gdańsk: GTN 1997.
- Edwards C. H., *Dyscyplina i kierowanie klasą*, Warszawa: PWN 2006.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1–5, red. T. Pilch, Warszawa: Żak 2003.
- Erikson H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań: Rebis 1997.
- Ewolucja tożsamości pedagogiki*, red. H. Kwiatkowska, Warszawa: Wydawnictwo IH-NOiT 1994.
- Filek J., *Fenomenologia wychowania: pytanie o istotę wychowania, Filozofia jako etyka. Eseje filozoficzno-etyczne*, Kraków: Znak 2001.
- Filek J., *Pseudowychowanie*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 10.
- Filek J., *Pytanie o istotę wychowania*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 4.
- Folkierska A., *Dialog i wychowanie*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1986, nr 1.
- Folkierska A., *O naukowej teorii wychowania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1984, nr 2.
- Folkierska A., *Wychowanie w perspektywie hermeneutycznej*, w: *Ku pedagogii pogranicza*, red. Z. Kwieciński, Toruń: Wydawnictwo UMK 1990.
- Furmanek W., *Człowiek – człowieczeństwo – wychowanie. Wybrane problemy pedagogiki personalistycznej*, Rzeszów: Fosze 1995.
- Galkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność*, Lublin: KUL 2003, r. VII, s. 225–240.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa: PWN 2006, r. VII, s. 285–313.
- „Gorące” *problemy edukacji w Polsce. Ekspertyzy i opinie*, red. T. Lewowicki, Warszawa: KNP PAN, WSP ZNP 2007.
- Grzybowski R., *Przemiany historyczne ideałów wychowania*, w: *Zagadnienia celów edukacyjnych*, red. J. Rutkowiak, Gdańsk: Wydawnictwo UG 1987.
- Gutek G. L., *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, Gdańsk: GWP 2003.
- Hajnicz W., *Dwupodmiotowość i dwuzadaniowość sytuacji edukacyjnych*, Olsztyn: WSiP 1995.
- Harris J. R., *Geny czy wychowanie? Co wyrosnie z naszych dzieci i dlaczego*, Warszawa: Jacek Santorski & Co 2000.
- Hejnicka-Bezwińska T., *O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia i możliwości*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej 2000.
- Herbart J. F., *Dwa wykłady o pedagogice*, przeł. D. Stępkowski, „Przegląd Pedagogiczny” 2009, nr 1.
- Herbart J. F., *Pedagogika ogólna wywiedziona z celu wychowania*, przeł. T. Stera, Warszawa: Żak 2007.
- Hessen S., *Filozofia – kultura – wychowanie*, Warszawa – Wrocław – Kraków – Gdańsk: Ossolineum 1973.
- Hessen S., *O sprzeczności i jedności wychowania*, Warszawa: Żak 1997.
- Horny G., Hall E., Hall C., *Nauczyciel wychowawca*, Gdańsk: GWP 2005.
- Interpretacja jego wartości i granic*, red. B. Gawlina, „Zeszyty Naukowe UJ MCCXIV. Prace Pedagogiczne” 1998, z. 26, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Jakobson R., *W poszukiwaniu istoty języka. Wybór pism*, Warszawa: PIW 1989.

- Janke A. W., *Transformacja w stosunkach rodziny i szkoły na przełomie XX i XXI w.*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej 2002.
- Janowska A., *Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum 1980.
- Janowski A., *Uczeń w teatrze życia szkolnego*, Warszawa: WSiP 1995.
- Jawłowska A., *Drogi kontrkultury*, Warszawa, PWN 1975.
- Kawula S., *Człowiek w relacjach socjopedagogicznych*, Toruń: Akapit 1999.
- Kmita J., *Epistemologiczne przesłanki teoretycznej integracji badań pedagogicznych*, w: *Studia z teorii kultury i metodologii badań nad kulturą*, red. J. Kmita, Warszawa – Poznań: PWN 1982.
- Kmita J., *Interpretacja*, w: *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, Wrocław: Ossolineum 1987.
- Kmita J., *Kultura i poznanie*, Warszawa: PWN 1985.
- Kmita J., *O kulturze symbolicznej*, Warszawa: COMUK 1982.
- Kmita J., *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej*, Warszawa: PWN 1971.
- Kohlberg L., Mayer R., *Rozwój jako cel wychowania*, w: *Spory o edukację*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Warszawa: IBE 1993.
- Kojs W., Dymara B.: *Szkice o wychowaniu*, Katowice: Wydawnictwo UŚ 1994.
- Konarzewski K., *Czym jest empiryczna nauka o wychowaniu? Na marginesie rozprawy Christopa Wulfa*, „Kwartalnik Pedagogiczny“ 1993, nr 4.
- Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa: Wiedza Powszechna 1990.
- Przemiany w naukach o wychowaniu – idee, koncepcje, rzeczywistość edukacyjna*, red. W. Korzeniowska, Kraków: Impuls 2002.
- Przemiany edukacyjne w Polsce i na świecie a modele wychowania*, red. W. Korzeniowska, Kraków: Impuls 2001.
- Kosiorek M., *Pedagogika autorytarna. Geneza, modele, przemiany*, Kraków: Impuls 2007.
- Kostyrko T., *O kulturze artystycznej*, Warszawa: COMUK 1985.
- Kozielecki J., *Człowiek wielowymiarowy*, Warszawa: Żak 1996.
- Kripke S., *Nazywanie a konieczność*, Warszawa: PAX 1988.
- Kształtowanie umiejętności wychowawczych*, red. T. Sokołowska-Dzioba, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2002.
- Kubiak-Szymborska E., *Nauczyciele akademicy – studenci. Między partnerstwem a pozorną stycznością*, Bydgoszcz: WERS 2005.
- Kubiak-Szymborska E., *Podmiotowość młodzieży akademickiej. Studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej 2003.
- Kubiak-Szymborska E., Zając D., *O wychowaniu i jego antynomiach. Wybór tekstów*, Bydgoszcz: WERS 2008.
- Kultura – Język – Edukacja*, red. R. Mrózek, Katowice: Wydawnictwo UŚ 1998.
- Kultura i edukacja wobec idei europejskości*, red. A. Pluta, Częstochowa: WSP 2003.
- Kunowski S., *Strategie wychowawcze*, oprac. S. Kuczkowski, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1986.
- Kunowski S., *Wartości w procesie wychowania*, Kraków: Impuls 2003.
- Kwieciński Z., *Socjopatologia edukacji*, Olecko: Wszechnica Mazurska 1995.
- Lewowicki T., *Przemiany oświaty*, Warszawa: WPUW, Foto-Art 1994.
- Lyons J., *Semantyka*, t. 1, przeł. A. Weinsberg, Warszawa: PWN 1984.

- Lyons J., *Semantyka*, t. 2, przeł. A. Weinsberg, Warszawa: PWN 1989.
- Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Lublin: UMCS, 1998.
- Łobocki M., *Sposoby uprawiania teorii wychowania*, w: *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, red. A. M. Tchorzewski, Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP 1992.
- Łobocki M., *W poszukiwaniu skutecznych form wychowania*, Warszawa: WSiP 1990.
- Łobocki M., *Wychowanie w klasie szkolnej*, Warszawa: WSiP 1985.
- Łotman J., *Kultura i eksplozja*, przeł. B. Żyłko, Warszawa: PIW 1999.
- Łotman J., *Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury*, przeł. B. Żyłko, Gdańsk: Wydawnictwo UG 2008.
- Marek Z., *Podstawy wychowania moralnego*, Kraków: WAM 2005.
- Marzec J., *Dyskurs, tekst, narracja. Szkice o kulturze ponowoczesnej*, Kraków: Impuls 2002.
- Masłow A., *Motywacja a osobowość*, Warszawa: PAX 1990.
- Mastalski J., *Zarys teorii wychowania*, Kraków: Papiaska Akademia Teologiczna 2002.
- Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, r. 1, przeł. J. Hołówka, Warszawa: PWN 2000.
- Melosik Z., *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Poznań: Wolumin 2002.
- Melosik Z., *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*, Poznań: Edytor 1995.
- Melosik Z., *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon) teksty pedagogiczne*, Poznań – Toruń: Edytor 1996.
- Melosik Z., Szukdlarek T., *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, Kraków: Impuls 1998.
- Mendel M., *Rodzice i szkoła. Jak współuczestniczyć w edukacji dzieci?*, Toruń: Adam Marszałek 2001.
- Mieszalski S., *O przymusie i dyscyplinie w klasie szkolnej*, Warszawa: WSiP 1997.
- Miller R., *Socjalizacja, wychowanie, psychoterapia*, Warszawa: PWN 1981.
- Młode pokolenie wobec współczesności i jej zagrożeń*, red. H. Rusek, J. Oleksy, Katowice: Gnome 2008.
- Murawska A., *Edukacja jako troska o nadzieje człowieka*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński 2008.
- Muszyńska E., *Swoboda, przymus i przemoc w relacjach dziecko-dorosły*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1997.
- Muszyński H., *Wychowanie moralne w zespole*, Warszawa: WSiP 1974.
- Muszyński H., *Zarys teorii wychowania*, Warszawa: PWN 1980.
- Nakoneczna D., *Wychowanie jako zadanie*. Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych 1992.
- Nalaskowski A., *Pedagogiczne złudzenia, zmyślenia, fikcje*, Kraków: Impuls 2009.
- Nalaskowski S., *Humanizm i podmiotowość w wychowaniu*, Toruń: WOM 1992.
- Nalaskowski S., *O ideale wychowania i celach kształcenia*, Toruń: Adam Marszałek 1993.
- Nauczyciel – uczeń. Między przemocą a dialogiem, obszary napięć i typy interakcji*, red. M. Dudzikowa, Kraków: Impuls 1996.
- Nauczyciel i uczniowie w sytuacjach szkolnych*, red. G. Koć-Seniuch, Białystok: Trans Humana 1995.
- Neil A. S., *Summerhil*, Katowice: Almaprint 1991.
- Niżnik S., *Przedmiot poznania w naukach społecznych*, Warszawa: PWN 1979.
- Odmiany myślenia o edukacji*, red. J. Rutkowiak, Kraków: Impuls 1995.

- Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz: WERS 1998.
- Okoń W., *Dziesięć szkół alternatywnych*, Warszawa: WSiP 1997.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Żak 2004.
- Okoń W., *Wszystko o wychowaniu*. Warszawa: Żak 1999.
- Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice: Wydawnictwo UŚ 2000.
- Ossowska M., *Normy moralne*, Warszawa: PWN 1985.
- Oświata i wychowanie w toku przemian*, red. A. Mońka-Stanikowa, Warszawa: PWN 1979.
- Oświata w otoczeniu burzliwym. Migolliwe konteksty i perspektywy rozwoju współczesnej edukacji*, red. H. Rusek, A. Górniok-Naglik, J. Oleksy, Katowice: Wydawnictwo UŚ 2008.
- Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków: Wydawnictwo UJ 1999.
- Pawłucki A., *Pedagogika wartości ciała*, Gdańsk: Wydawnictwo AWF 1996.
- Petkowicz A. (red.), *Wychowanie chrześcijańskie metodą harcerską*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- Petrykowski P., *Wprowadzenie do podstaw teorii wychowania*, Toruń: Turpress 1997.
- Problemy, antynomie, dylematy i kontrowersje w myśleniu o pedagogice i edukacji*, red. T. Hejnicka-Bezwińska, Bydgoszcz: Wydawnictwo AP 2003.
- Problemy etyczno-deontologiczne zawodu nauczycielskiego w okresie przemian ustrojowych w Polsce*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP 1993.
- Pyrz M., *Aksjologia wychowania a manipulacja*, w: „Zeszyty Naukowe UG” 1988, nr 16.
- Pyżalski J., *Nauczyciele – uczniowie. Dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie*, Kraków: Impuls 2007.
- Rodzina w świetle zagrożeń realizacji dotychczasowych funkcji. Szkice monograficzne*, red. W. Korzeniowska, A. Murzyn, U. Szuścik, Katowice: Wydawnictwo UŚ 2007.
- Roller S., *Cele wychowania – tworzenie i odradzanie*, w: *Bliskie i dalekie cele wychowania*, wybór i opracowanie I. Wojnar, Warszawa: PWN 1987.
- Rosenberg M., *Porozumienie bez przemocy. O języku serca*, Warszawa: Jacek Santorski 2003.
- Rousseau J. J., *Emil, czyli o wychowaniu*, t. II, ks. IV–V (wybrane fragmenty), przeł. E. Zieliński, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1952.
- Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, red. M. Tyszkowa, Warszawa: PWN 1988.
- Ruciński S., *Wychowanie jako wprowadzenie w życie wartościowe*, Warszawa: Wydawnictwo UW 1988.
- Rutkowiak J., *Pytanie, dialog, wychowanie*, Warszawa: PWN 1992.
- Sałaciński L., *Dylematy wychowania w reformowanej szkole*. Zielona Góra: ODN 1999.
- Schleiermacher F. D. E., *Zarysy sztuki wychowania*, przeł. D. Stępkowski, s. 7–14, 57–72.
- Schoenebeck H., *Antypedagogika – być i wspierać zamiast wychowywać*, przeł. B. Śliwerski, Warszawa: Jacek Santorski & Co 1994.
- Schoenebeck H., *Po tamtej stronie wychowania. Życie w wolności od psychicznej przemocy*, Kraków: Impuls 1999.
- Skrytość kultury*, red. K. Zamiara, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora 2001.
- Sławiński S., *Wychowywać do posłuszeństwa*, Warszawa: PAX 1994.

- Sośnicki K., *Istota i cele wychowania*, Warszawa: Nasza Księgarnia 1967.
- Sośnicki K., *Podstawy wychowania państwowego*, Lwów – Warszawa: Książnica – Atlas 1933.
- Sośnicki S., *Teoria środków wychowania*, Warszawa: Nasza Księgarnia 1973.
- Sowiński A., *Samowychowawcza aktywność młodzieży*, Szczecin: Wydawnictwo US 1990.
- Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*, red. Z. Kwieciński, L. Witkowski, Warszawa: IBE 1993.
- Suchodolski B., *Styl życia w perspektywie filozoficznej*, w: red. A. Siciński, *Styl życia. Koncepcje, propozycje*, Warszawa: PWN 1976.
- Suchodolski B., *Wychowanie i strategia życia*, Warszawa: WSiP 1983.
- Suchodolski B., *Wychowanie mimo wszystko*, Warszawa: WSiP 1990.
- Sujak E., *Rozważania o ludzkim rozwoju*, Kraków: Znak 1992.
- Szewczyk K., *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, Warszawa: PWN 1998.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN 1965.
- Szkudlarek T., Śliwerski B., *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*, Kraków: Impuls 2000.
- Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa: WSiP 1975.
- Śliwerski B., *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP*, Warszawa: W AiP 2009.
- Śliwerski B., *Program wychowawczy szkoły*, Warszawa: WSiP 2001.
- Śnieżyński M., *Sztuka dialogu. Teoretyczne założenia a szkolna rzeczywistość*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP 2005.
- Świda-Ziemia H., *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa: Wydawnictwo UW 1995.
- Tarnowski J., *Jak wychowywać? W ogniu pytań*, Ząbki: Apostolicum 2003.
- Tchorzewski A., *Wychowanie w kontekście teoretycznym*, Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP 1993.
- Teoria wychowania w okresie przemian*, red. E. Kubiak-Szymborska, D. Zajac, Bydgoszcz: WERS 2008.
- Tillman K., *Teorie socjalizacji: społeczność, instytucje, upodmiotowienie*, Warszawa: PWN 1996.
- Tolerancja jako wartość i problem edukacyjny*, red. A. Tchorzewski A., W. M. Wołoszyn-Spirka, Bydgoszcz: WERS 2000.
- Turner J., Helms D., *Rozwój człowieka*, Warszawa: WSiP 1999.
- Wall W. D., *Twórcze wychowanie w okresie dzieciństwa i młodości*. Warszawa: WSiP 1986.
- Witkowski L., *Decentracyjne dylematy w edukacji*, w: *Stare i nowe dylematy teorii wychowania*, red. J. Górniewicz, Toruń: Adam Marszałek 1993.
- Witkowski L., *Edukacja i humanistyka. Nowe konteksty humanistyczne dla nowoczesnych nauczycieli*, Warszawa: IBE 2000.
- Witkowski L., *Edukacja wobec sporów o (po) nowoczesność*, Warszawa: IBE 1998.
- Witkowski L., *Między pedagogiką, filozofią i kulturą*, Warszawa: IBE 2007.
- Witkowski L., *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*, Toruń: Wit-Graf 2000.
- Włodarski Z., *Człowiek jako wychowawca i nauczyciel*, Warszawa: WSiP 1992.
- Wojnar I., *Teoria wychowania estetycznego. Zarys problematyki*, Warszawa: PWN 1984.

- Wolność jako wartość i problem edukacyjny*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz: WERS 1999.
- Wołoszyn S., *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku*, Warszawa: IBE 1992.
- Woroniecki J., *Katolicka etyka wychowawcza*, Lublin: RW KUL 1986.
- Wybrane zagadnienia z psychologii pastoralnej*, red. Z. Chlewiński, Lublin: RW KUL 1993.
- Wychowanie. Interpretacja jego wartości i granic*, red. B. Gawlina B, Kraków: Wydawnictwo UJ 1998.
- Zamiara K., *Formalne cechy rozwoju w różnych ujęciach modelowych*, w: *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, red. M. Tyszkowa Warszawa: PWN 1988.
- Zamiara K., *Metodologiczne znaczenie sporu o status poznawczy teorii*, Warszawa: PWN 1974.
- Zamiara K., *W obronie paralelizmu psychofizycznego*. Poznań: Instytut Kulturoznawstwa UAM 1984.
- Zanim w szkole będzie źle...*, red. K. Ostrowska, J. Tatarowicz, Warszawa: CMPP-P 2004.
- Zubrzycka E., *Stup soli. Jak powstrzymać szkolnych dręczycieli*, Gdańsk: GWP 2007.
- Żlobicki W., *Ukryty program w edukacji. Między niewiedzą a manipulacją*, Kraków: Impuls 2002.

5. Wnioski

Treści programowe teoretycznych podstaw wychowania realizowane na polskich uczelniach są wybiórczo zróżnicowane. Podstawowe działy tematyczne teorii wychowania, mimo swojej nowoczesności, są zbieżne z podstawowymi elementami uprawianymi w przeszłości, co świadczy o zachowaniu ciągłości rozwoju dyscypliny.

Propozycje programowe w stosunku do przydzielonej liczby godzin realizacji przedmiotu są bardzo obszerne, co powoduje konieczność dokonywania indywidualnego wyboru zagadnień proponowanych do dyskusji podczas wykładów i konwersatoriów. Należałoby zwiększyć liczbę godzin przeznaczonych na realizację teoretycznych podstaw wychowania.

Większość prowadzących zajęcia korzysta z kilku podstawowych prac dotyczących teoretycznych podstaw wychowania, uzupełnianych bardzo bogatą i różnorodną literaturą przedmiotu.

Teoria wychowania jest nauką *in statu nascendi*, co jest widoczne w propozycjach programowych nowych haseł tematycznych. Nie zamyka się na otaczającą rzeczywistość społeczną. Jest otwarta na nowe problemy pojawiające się w obliczu współczesnych wyzwań.

Teoria wychowania w świecie rozpadu więzi społecznych, tymczasowości związków międzyludzkich, rosnącej sytuacyjnej giętkości musi reagować na pojawiające się zmiany. Dzisiaj stałość ustępuje miejsca zmienności. Zygmunt Bauman napisał: „Dzięki swej świeżo nabytej elastyczności i ekspansywności czas nowoczesny stał się, przede wszystkim, narzędziem podboju przestrzeni”, a zatem teoria wychowania w tym świecie musi reagować szybko na pojawiające się zmiany, ale „żeby działać w świecie, trzeba wiedzieć, jak działa świat”¹.

¹ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, przeł. T. Kunz, Kraków: Znak 2007, s. 17 i 327.